

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:17 - Ağustos 2021

koynunda büyüdük

ZAHİR ŞAH DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ (1933-1973)

*AFGHANİSTAN-TURKEY RELATION DURING ZAHİR SHAH ERA
(1933-1973)*

DOI: 10.33404/anasay.911407

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Zabihullah DASHTİ*

ÖZ

Derin bir tarih ve kültür bağına sahip olan iki ülkenin ilişkilerinin temeli Amanullah Han ve Atatürk döneminde atılmıştır. Amanullah Han döneminde olduğu gibi Zahir Şah döneminde de Afganistan, kalkınma ve reform çalışmalarında Türkiye'yi örnek almıştır. Türkiye, Zahir Şah döneminde de çok sayıda eğitim, sağlık ve askeri uzmanı çalışmalara katkıda bulunmak üzere, Afganistan'a göndermiştir. Bununla beraber Türkiye, Afganistan ve İran arasındaki sınır anlaşmazlıkların çözümünde hakemlik yapmış, Afganistan'a Milletler Cemiyetine üyeliği yönünde destek vermiş ve Sâdâbat Paketi'ne katılımını sağlamıştır. Türkiye, altyapı faaliyetleri dışında Afganistan'a bölge ve uluslararası arenada da destek vermiştir. Ayrıca, Afganistan-Pakistan arasındaki sınır ihtilafına son vermek amacıyla ara buluculuk rolünü üstlenmiştir. İki ülke ilişkileri ortak kültür, tarih ve bilhassa Türk kavimlerinin varlığı dolayısıyla her zaman dostane

1- Makale Geliş Tarihi: 07. 04. 2021 Makale Kabul Tarihi: 06. 08. 2021

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, zabihullah.dashti@gmail.com. **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-3193-7790>.

olmuştur. Atatürk döneminde başlayan samimi ilişkilerin bir yansıması olarak Taliban sonrası dönemde Türkiye dış politikasında Afganistan'a ayrı bir önem verilmiştir. Bu makalede Türkiye ve Afganistan olmak üzere iki ülkenin ilişkileri Afganistan açısından ele alınarak bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Türkiye, Peştunistan, Sâdâbat Paktı.

ABSTRACT

The foundation of the relations between the two countries, which have a deep historical and cultural bond, was laid during the reign of Amanullah Han and Atatürk. Afghanistan, took Turkey as an example in its development and reform actions in the period of Zahir Shah, as in the period of Amanullah Khan. During the era of Amanullah, Zahir Shah applied the development and work reforms by Turkey by sending a large number of educational, medical and military experts that immensely contributed to infrastructure growth of Afghanistan. In addition, Turkey has supported Afghanistan in arbitration for the resolution of border disputes between Iran and Afghanistan. Also, they facilitated and supported the joining of Afghanistan as a membership in the League of Nations and participation in the Saadabad Pact. Furthermore, Turkey undertook a mediation role in order to end the border dispute between Afghanistan and Pakistan. Relations between these two countries has always been friendly due to the common culture, history and especially the presence of Turkish tribes in Afghanistan. This close relationship began during the era of Ataturk of Turkey giving special importance to Afghanistan in foreign policy. In this article, the relations between Turkey and Afghanistan, will be discussed and information will be given in terms of Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, Turkey, Pashtunistan, Saadabad Pact.

Giriş

Afganistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. İki ülke arasında ilk temas Habibullah Han döneminde kurulmuştur (Arwin, 2011). Dönemin Kralı Habibullah Han'ın davetiyle sağlık ve eğitim uzmanlarından oluşan bir heyet ilk defa Türkiye'den Afganistan'a gitmiş ve altyapı çalışmalarına büyük katkıda bulunmuşlardır. Afganistan'ın ilk devlet hastanesi Türk uzmanların yardımıyla 1912 yılında yapılmıştır (Akbaba, 2018, s. 17-18; Ertuğrul, 2021).

İki ülke arasında resmi ve diplomatik ilişkiler Cumhuriyetin ilanından sonra 1 Mart 1921'de Afgan-Türk Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile gerçek-

leşmiştir (Qayumi, 2014, s. 51). Bu dönemde iki ülkenin İngilizlere karşı eş zamanlı bağımsızlık mücadele vermesi ilişkilerini geliştirmiş ve dostluklarını pekiştirmiştir. Afganlar, Çanakkale Savaşında Türklerle omuz omuza ortak düşman İngilizlere karşı savaşmış ve şehit düşmüşlerdir (Sajjadi, 2018, s. 379). Diğer taraftan yenilikçi Kral olarak bilinen Amanullah Han, Atatürk'ün modernleşme girişimlerinden etkilenmiş, aynısını Afganistan'da uygulamaya çalışmıştır. Türkiye, bu dönemde Afganistan'a eğitim ve sağlık alanlarında büyük yardımlarda bulunmuştur. Aynı zamanda ilk defa birçok Afganistanlı öğrenci eğitim almak üzere Türkiye'ye gelmiştir. İki ülke arasında imzalanan antlaşma ile Afganistan Ankara hükümetini tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye, Rusya'dan sonra Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ikinci ülke olmuştur. Bununla birlikte iki ülke arasında ekonomik, kültür, güvenlik ve eğitim gibi çeşitli alanlarda önemli işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır (Qayumi, 2014, s. 51; Burget, 2013). Bu dönemde diplomatik ilişkiler geliştikçe, Atatürk ve Kral Amanullah Han arasındaki dostluk ilişkileri hız kazanmıştır. Birbirlerine “kardeşim” veya “beraderim”² diye hitap eden iki lider arasındaki ilişki, Amanullah Han'ın 19 Mayıs 1928 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği 12 günlük ziyareti ile daha da güçlenmiştir. Amanullah Han'ın, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yabancı devlet başkanı konuğu olması ve Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisine özel bir sevgi beslemesi dolayısıyla Emir Amanullah Han son derece coşkulu bir şekilde karşılanmıştır (Şimşir, 2019, s. 151).

Amanullah Han'dan sonraki dönemde, kısa süreli bir kopukluk yaşanmasına rağmen Nadir Şah tahta geçince Türkiye ile kurulan güçlü ilişkiler yeniden başlamıştır. Nadir Şah, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde kralın talebi üzerine, Türkiye'den çok sayıda sağlık ve eğitim uzmanı Afganistan'a gönderilmiştir. Afganistan'da üstün çalışmaları bulunan uzmanlardan biri Prof. Dr. Kamil Rıfki Urga, 17 yıl boyunca Afganistan'da hem kral ailesinin doktorluğunu yapmış hem de Kabil Tıp Fakültesini kurmuş ve Kral'ın emriyle fakültenin başkanlığını üstlenmiştir. Bu dönemde Türkiye'den gelen uzmanlar, Afganistan'ın sağlık ve eğitim kurumlarının temelini atarak, sağlık ve eğitim alanında ciddi katkılarda bulunmuşlardır (Akbaba, 2018, s. 130-131; Şimşir, 2019, s. 233).

Bu çalışmada Zahir Şah döneminde Afganistan-Türkiye arasındaki ilişkilerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

2- İngilizceden Farsçaya nakledilen “beraderim” kelimesi kardeşim veya dostum anlamında kullanılmıştır.

1. Zahir Şah Dönemi Afganistan-Türkiye İlişkileri

Nadir Şah'ın 1933 yılında bir lise öğrencisi tarafından öldürülmesinin hemen ardından, (Misbahzada, 2009, s. 105) kardeşleri ülkede gelenek haline gelen iktidar kavgasını önlemek amacıyla zaman kaybetmeden Zahir Şah'ı 19 yaşında tahta çıkarmışlardır. Fakat Zahir Şah'ın yaşının küçük olması ve ülkeyi yönetecek tecrübe ve deneyime sahip olmaması sebebiyle, 17 yıl boyunca ülkeyi başbakanlık görevini üstlenen amcası Muhammed Haşim Han yönetmiştir. Haşim Han, babasının başlattığı mütevazı ve gerçekçi reform çalışmalarını devam ettirmiştir (Tanin, 2002, s. 75).

Söz konusu dönemde, Afganistan dış politikasında Amanullah Han'dan bu yana takip edilen geleneksel tarafsızlık politikası, genel hatlarıyla sürdürülmüştür (Firdavs, 2018). Afganistan'da, yaşanan gelişmeleri ve bilhassa Zahir Şah'ın tahta geçme haberini Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi Sultan Ahmet'in telgrafi ile öğrenden Türkiye, Zahir Şah'ın daha önceden veliaht tayin edilip edilmediğini netleştiremediği için ilk anda yeni kralı tebrik etmemeyi ve İran ile Rusya'nın yeni krala karşı takınacağı tavrı beklemeyi uygun görmüştür (Akbaba, 2018, s. 103).

Rusya ve İran ile yapılan birtakım yazışmalar sonucunda, yeni kralın tebrik edilmesi konusunda görüş birliğine varılmış ve bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 15 Kasım 1933 tarihinde Zahir Şah'a telgraf çekerek tahta çıkışını tebrik etmiştir. Zahir Şah, 19 Kasım 1933'te verdiği cevapta teşekkürlerini bildirmiştir. Daha sonra 8 Ocak 1934'da Atatürk'e "*Aziz Dostum Kıymetli Kardeşim*" hitabı ile çektiği telgrafta Afgan Kralı olduğunu resmen bildirmiştir (Şahin, 2015, s. 84). Öte yandan, Kabil Büyükelçiliğine atanan Memduh Şevket Esendal'a 1 Aralık 1933 tarihli yeni güven mektubu hazırlanarak Kabil'e gönderilmiş, yeni Kral Zahir Şah'a sunulmuştur. Zahir Şah babası zamanında Ankara'ya atanmış Büyükelçi Sultan Ahmet Han'ı görevinde bırakmıştır. Güven mektubu Sultan Ahmet Han tarafından 26 Şubat 1934'de Cumhurbaşkanı Atatürk'e sunulmuştur (Şimşek, 2019, s. 272-273).

Bu dönemde Türkiye, Afganistan dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Aynı şekilde Türkiye dış politikasında, Afganistan eski önemini korumuştur. Zahir Şah döneminde, Türkiye ile Afganistan arasındaki mevcut ilişki ve dostluk, tüm hızıyla devam etmiştir. Türkiye'nin, Amanullah Han ve Nadir Şah döneminde Afganistan'ın modernleşme çalışmalarına katkı sağlamak hedefiyle başlattığı yardımlar Zahir Şah döneminde de devam etmiştir. Bununla birlikte,

iki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler de yoğunluk kazanmıştır (Akba-
ba, 2015, s. 102-103).

Ocak 1936'da üst düzey makamlardan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammed Han Ankara'ya resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Afgan Bakan, Ankara ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmüş ve Kral Zahir Şah'ın dostluk mektubunu Atatürk'e sunmuştur. Afgan Dışişleri Bakanı Ankara'da bulunduğu sırada duygularını şu şekilde açıklamıştır: *“Biz Afganlılar Türkiye'nin ilerlemesini ve saadetini tıpkı kendi terakki ve saadetimiz sanıyoruz. Türkiye'nin, Atatürk'ün büyük önderliği ile kazandığı zafer ve istiklal harbinden sonra bu necip milletin kazandığı yüksek merteye, yalnız Türklerin gelecek nesilleri için bir tarih misali değil, belki bütün Asya Milletleri için parlak bir örnek olup kalacaktır”* (Şimşir, 2019, s. 310).

Ayrıca Afgan Dışişleri Bakanının Ankara'da bulunduğu esnada, Türk-İran-Irak Saldırmazlık Paketi'ne Afganistan'ın da iştiraki hususunda görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu görüşmede Afgan Bakan, İran-Irak arasındaki hudut ihtilafının çözülmesinin ardından Afganistan'ın pakta iştirak edeceğini bildirmiştir. Söz konusu hudut ihtilaflarının çözüme kavuşturulması 1937'de imzalanacak Sâdâbat Paketi'nin önünü açmıştır (Şimşir, 2019, s. 300-309). 15 Ekim 1936'da Afganistan Harbiye Bakanı Mareşal Mahmut Han, Afganistan Genelkurmay Başkanı ile birlikte Türkiye'ye resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Mahmut Han, Türk yetkilileri tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Mareşal Mahmut Han İstanbul'da; *“Kardeş, aziz ve dost memlekete geldiğimden dolayı çok memnunum. Gördüğüm hüsnü kabul ve samimiyet beni mütehasşıs etti. Temenni ediyorum ki bu mukaddes toprak ve aziz millet, yüksek Şef'in idaresinde daha çok yükselsin, terakkiyata nail olsun. Bu beni daha ziyade sevindirecek ve saadet içinde yaşatacaktır”* ifadelerinde bulunmuştur.

Mahmut Han, Ankara ziyareti sırasında başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp ile görüşmüştür. Afgan Bakan, ziyaret sırasında Afganistan'a bir Türk askeri heyetinin gönderilmesini istemiştir. Fakat Türkiye, Afganistan'da Amanullah Han hükümetinin modernleşme karşıtı gruplar tarafından düşürülmesini ve Nadir Şah'ın öldürülmesini göz önünde tutarak, Kabil'e yeni bir askeri heyet göndermeye pek istekli olmamıştır. Afgan Bakanının ısrarı üzerine, Afganistan'a bir jest olsun diye, Afganistan Harp Okulu öğrencilerini yetiştirmek üzere bazı öğretmenlerin Kabil'e gön-

derilmesine karar verilmiştir (Şimşir, 2019, s. 317-325). Türkiye bu dönemde eğitim ve sağlık alanlarında olduğu gibi Afganistan'ın güvenlik kuvvetlerinin mesleki bir şekilde yetişmesi için asker uzmanlar göndermiştir.

Afgan hükümeti, bu dönemde giderek kötüleşen ekonomik durumunu düzeltmek amacıyla ekonomik kalkınma projelerini hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Bu durum hükümeti mali yardım bulmak için dış politikada yeni adımlar atmayı zorunlu kılmıştır (Blood,2010). Bu bağlamda, Afganistan hükümeti bölgede nüfuzunu artırmaya çalışan Almanya ile irtibata geçmiştir. İki ülke arasında silah ve ekonomi gibi pek çok alanda çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde Almanlar, Afganistan'da bir taraftan ekonomik yatırımlar yaparken diğer taraftan Nazi ideolojisini yaymak için çalışmalar yapmıştır. Bilhassa 1924 yılında Almanya tarafından yapılan Nicat Lisesi'ndeki Alman öğretmenler Nazi ideolojisini yaymak için yoğun faaliyet yürütmüşlerdir. Zahir Şah, hükümet içinde Afganistan'ın Almanya'ya yönelik dış politikasını desteklerken Afganistan iç ve dış politikasında belirleyici etkisi olan Başbakan Haşim Han karşı çıkmıştır (Sajjadi, 2018, s. 162-164).

Alman nüfuzunun ülkede giderek artması ülke siyasetçilerinin endişelenmesine yol açmıştır. Bu dönemde Türk Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal, Afganistan'ın Almanya nüfuzu altında kalmasını engellemek için yoğun çaba göstermiş ve Afganistan'ın Sâdâbat Pakt'ına katılmasını sağlamıştır (Akbaba, 2018, s. 104). Aynı zamanda Afganistan ve İran arasında uzun yıllar boyunca ihtilaf konusu olan Musaabad sınırı Türkiye'nin hakemliği ile sonuca bağlanmıştır. Müteakiben Afganistan 1934 yılında Türkiye'nin desteği ile Milletler Cemiyeti'ne girmiş ve aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri Afganistan'ı resmen tanımıştır (Sajjadi, 2018, s. 165; Blood, 2010). Bu dönemde Türkiye Afganistan'a bölgesel işbirliği çalışmalarında olduğu gibi uluslararası arenada da büyük destek vermiştir.

2.1. Afganistan-İran Sınır Sorunu ve Türkiye'nin Hakemliği

Afganistan-İran ilişkilerini yıllarca olumsuz yönde etkileyen Musaabad sınır sorunu Zahir Şah döneminde, Türkiye'nin hakemliği ile çözülmüştür. İki ülke arasında yaklaşık 900 km uzunluğundaki sınır belirlenmediğinden devletler arasında zaman zaman çatışmalara yol açmıştır. Özellikle, Helmand Nehri suyunun kullanımı ve paylaşımı Afganistan-İran arasındaki ihtilafın ana kaynağını oluşturmuştur (Lakzi ve Athari, 2018, s. 212-230). İngiliz Hükümeti, söz konusu sorunu çözmek için 1857 Paris Anlaşması hükümlerine dayanarak Af-

ganistan-İran arasındaki sınırı belirlemeye çalışmıştır. Bu maksatla İngilizler üç defa hakemlik çalışmaları yapmışlardır. İlk hakemlik 1872’de yapılmış fakat herhangi bir hüküm verilmemiştir. 1891 yılında İngiliz General Mac Lean, İran-Afganistan sınırının büyük kısmını çizmiş fakat 300 km uzunluğundaki Musaabad kısmını belirleyememiştir. 1896’de Henry Mc Mahon başkanlığında belirsiz bölge olarak bilinen Kuh-i-Melik Siyah’tan Kuhi Siah sınırı boyunca 90 işaret belirlemiştir. Fakat herhangi bir sonuca varılmamış ve iki devlet arasındaki mevcut ihtilaflar devam etmiştir (Küçük, 2018, s. 307-333; Lakzi ve Athari, 2018, s. 212-230).

Söz konusu sınırı kesin bir şekilde belirlemek için Mayıs 1934’de Afganistan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammad Han ve İran’ın Kabil Büyükelçisi Muhammed Taki İsfendiyari Han arasında Kabil Protokolü imzalanmıştır. Bahis mevzusu protokol ile Afganistan ve İran hükümetleri iki ülke hududundaki problemleri Musaabad bölgesinin kesin sınırının çizilmesi için Türkiye’yi hakem olarak belirlemiştir (Turan ve Tüylü Turan, 2011, s. 1749-1767).

Afganistan ve İran devletlerinin Türkiye’yi hakem olarak belirlemesinin üzerine 1934 yılının son baharında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet Paşa, Fahrettin Paşa ile görüşerek Afganistan-İran arasındaki sınır ihtilafının çözümü için İran ve Afganistan Devletleri tarafından hakemlik teklif edildiğini bildirmiştir. Görüşmede Başbakan İsmet İnönü hakemlik için kendisini görevlendirmek istediklerini ve buna engel oluşturacak herhangi bir sağlık sorununun olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerine Fahrettin Paşa, “*çok şükür sıhhi durumumda bir şey yok*” yanıtını vermiştir. Fahrettin Paşa’nın sağlık durumunun müsait olduğu öğrenildikten sonra, Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve Fahrettin Paşa, Dolmabahçe Sarayında söz konusu ihtilafı görüşmüş ve hakemlik işinin ehemmiyetine değinmişlerdir. Bahis mevzusu hakemliğin devletler arasında mühim ve şerefli bir iş olduğunu, dünya karşısında yeni cumhuriyete güven gösterilmesinin kendilerine kuvvet olduğunu bildirdikten sonra hazırlıklara başlanmıştır (Altay, 1970, s. 466-467).

Fahrettin Paşa, Afganistan-İran arasında yapılan protokolü ve söz konusu sınır ile ilgili evrakları toplayıp incelemeye başlamıştır. Afganistan ve İran arasında imzalanan 1921 Antlaşması esas alınarak 8 Mart 1934 yılında yapılan protokole göre; (Küçük, 2018, s. 307-333), “*İran ile Afganistan hududunda vaki Musaabad ihtilafını halletmek ve henüz tayin ve tahdit edilmemiş olan hudut kısmını tayin eylemek için iki devlet Türkiye Cumhuriyeti’nin hakemliğini kabul*

ile bu devletin tayin edeceği hakem veya hakemler icap eden tahkikatın icrasından sonra her ne suretle hükmederlerse iki taraf bu hükmü kati tanıyarak icra edilmesine muvafakat ettiklerine dair tahkimname yapmışlar ve Türkiye Devleti'ne tebliğ etmişlerdir” (Altay, 1970, s. 462).

Bu durum, Afganistan ve İran tarafından Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye'nin izlediği barışçıl politikasına, tarafsızlığına ve prestijine güvenildiğinin bir göstergesi olarak görülmüştür. Bu sebeplerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti bu önemli görev için Atatürk'ün emriyle 2. Ordu komutanı Orgeneral Fahrettin Paşa'yı görevlendirmiştir (Şahin, 2015, s. 85). Protokolde belirtildiği gibi iki komşu ülke söz konusu sorunu çözmek için Türkiye'yi arabulucu değil de doğrudan hakem olarak belirlemişlerdir. Türkiye ise iki ülke ile dost olduğu vurgusunu yapmış, ilişkilerin zarar görmesini engellemek için arabulucu rolünü üstlenmiştir. Ancak sorun çözülmeyince hakemlik rolünü devreye sokmuştur (Küçük, 2018, s. 307-333).

Başbakan İnönü Fahrettin Paşa ile görüşmesinde, *“hakemlik ne kadar başarılı olsa da yine iki tarafın memnun kalmaması ihtimali olduğunu, ilkin işin arabuluculuk yani, iki tarafı razı ederek anlaştırmaya çalışmasını, bunda başarılı olmazsa o vakit hakemliğe başvurulmasını”* istemiştir. Fahrettin Paşa'nın başkanlığındaki heyette, Dışişleri Bakanlığı'ndan Büyükelçi Kemal Bey ve Genel Kurmaydan Albay Ziya Bey yardımcı olarak yer almıştır. Ayrıca heyette, bir doktor iki haritacı subayı, iki emir çavuş, bir şifre subayı, iki tercüman, bir şoför, bir emir çavuşu ve bir de aşçı katılmıştır. Fahrettin Paşa'ya günde on, yardımcılara beşer, diğer subaylara üçer sterlin verilmesine ve paranın Afgan ve İran hükümetleri tarafından karşılanmasına karar verilmiştir (Altay, 1970, s. 468).

23 Ekim 1934 yılında Tahran'a varan Türk heyeti Şah Rıza Pehlevi ile görüşmüştür. Şah Rıza Pehlevi, Türk heyetiyle görüşme sırasında, sınır anlaşmazlığı konusundaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“... Afganlarla hoş geçinmek için hiçbir anlaşmazlık bırakmamak istiyoruz. Bu amaçla Türkiye'nin hakemliğini istedik. Kardeş üç İslam devletinin bütün işlerde birlik olmaları en büyük arzumuzdur. Gazi Mustafa Kemal'de gördüğüm kudret benim ümidimi artırdı. Onun itimadı olan size bizim de itimadımız vardır ve muvaffak olacağınıza eminim”* (Altay, 1970, s. 469-470).

Fahrettin Paşa İran heyeti ile görüşükten sonra Ekim 1934 tarihinde Afganistan'a gitmiş ve Kral Zahir Şah ile görüşmüştür. Fahrettin Paşa hudut işleri

ile ilgili Başbakan Haşim ve bakanlarla müzakerede bulunmuştur. Söz konusu müzakerede Afganlar arabuluculukla ihtilafın çözümüne yanaşmamıştır. Fakat daha sonra Fahrettin Paşa'nın ısrarı üzerine kabul emişlerdir. Fahrettin Paşa'nın İran Başbakan'ı ile görüşmesinde İran'a ait bir karış toprağın bile Afganistan'a bırakılmasını İran Millet Meclisinin asla kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Fahrettin Paşa, ara buluculuktan bir sonuç çıkmayacağını anlamış ve hakemlik çalışmalarına başlamıştır (Altay, 1970, s. 473-476).

Fahrettin Paşa hakemlik süreci ile ilgili şu şekilde açıklamada bulunmuştur; *“isteseydim bu işi bir iki yıl uzatır evrakı tetkik ediyorum, inceleme yapıyorum, harita çizdiriyorum diye oyalayabilirdim ki buna gönlüm razı olmadı ve dört ay gibi kısa bir sürede meselenin halledilmesi yoluna gittim. Her iki heyete teşekkür ederek neticeyi Ankara'da açıklayacağımı bir diyecekleri varsa bildirmelerini söylediğim vakit heyetler kısa süre içinde işi bitirdiğime ve adil bir çözüm yolu olduğuna inandıklarını belirterek teşekkür ettiler”*. Görev bitiminde Afgan heyeti Fahrettin Paşa'ya şu sözlerle teşekkür etmişlerdir; *“Paşa hazretlerinin seri adaletinden eminiz. Şunu da müsaadeleri ile ilâve edelim ki bundan kırk yıl önce Maklen'in üç yılda yaptığı hududu dört ay gibi kısa bir zamanda görmek ve yapmak kudretini paşa hazretleri gösterdiler”* (Altay, 1970, s. 478).

12 Ekim 1934'de başlayan görev, 15 Mayıs 1935'de Ankara'da her iki tarafın Büyükelçilerine raporun tebliği ile son bulmuştur. Kısa süre sonra Afganistan ve İran hükümetleri kararı onayladıklarını bildirmişlerdir. Her iki devletin de Türkiye Cumhuriyet'ine teşekkürlerini yazılı olarak bildirmesi ile sınır sorunu halledilmiştir. Fahrettin Paşa bu sorunu çözerken üç esas üzerinde durmuştur. Birincisi; Tuz Gölü'nü iki tarafın da istifade etmesi, ikincisi, Afganlıların su kaynaklarından mahrum bırakılmaması ve üçüncüsü ise, İran tarafının da ekili alanlarının korunması olmuştur (Şimşir, 2019, s. 83-84; Altay, 1970, s. 482).

Fahrettin Paşa'nın, hudut hattının belirlenmesindeki başarısının sınır bölgesinde yaşayan aşiret ve kabilelerin etnik aidiyetleri, aşiret ve kabile yapılarının bir başka ifade ile antropolojik özelliklerinin titizlikle incelenmesi olduğu söylenebilir. Uzun yıllar boyunca iki ülke arasında ihtilaf konusu olan mevzu bahis sınır yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin üstlendiği hakemlik rolü ile sonuca bağlanmıştır. Afganistan-İran sınır sorununun halledilmesi, ilgili devletlerin ortak hareket etmesini sağlamış ve 1937 yılında Sâdâbat Paketi'nin imzalanmasına da zemin hazırlamıştır (Küçük, 2018, s. 307-333). Diğer

tarafından Türkiye ile Afganistan arasındaki karşılıklı güven ortamı doğal olarak Afganistan-İran ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye, izlediği barışçıl politikasıyla hem Afganistan hem de İran’da önemli bir prestije sahip olmuştur. Bölgede barışı korumak üzere iş birliğine önem veren söz konusu ülkeler, çatışmalardan kaçınmaya çalışmıştır.

2.2. Afganistan’ın Milletler Cemiyetine Girişi ve Türkiye’nin Rolü

18 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti’ne üye olan Türkiye, (Uluslan, 2008, s. 237-258) bu tarihten itibaren cemiyet içerisinde oldukça önemli bir devlet haline gelmiştir. Nitekim Türkiye bu etkinliği sayesinde 17 Eylül 1934 yılında cemiyetin idare merkezi olan Konsey üyeliğine seçilmiştir. Bu gelişmelerin ardından 25 Eylül 1934 tarihinde Afganistan Cemiyet üyeliği için başvuru yapmış (Akbaba, 2018, s. 103) ve bu başvuru, başında Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın bulunduğu siyasi komisyonun önüne gelmiştir. Komisyon sürecinde Afganistan’ın kabulü için hazırladığı raporu sunan ve Afganistan’ın üyeliğini ateşli bir şekilde savunan Tevfik Bey, raporunu onaylatarak cemiyetin karar organı olan Milletler Cemiyeti Genel Kuruluna (Asamble) önüne götürmüş ve burada Afganistan’ın Milletler Cemiyeti’ne üyeliğinin kabul edilmesini sağlamıştır (Akbaba, 2018, s. 103). Afganistan’ın Milletler Cemiyetine alınması, Türkiye Cumhuriyeti’nin girişimleri ile gelişmiştir. O dönemde iki büyük güç arasında sıkışıp kalmış olan Afganistan’ı Türkiye, uluslararası sahaya taşımak için girişimlerde bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 16 Eylül 1934’de Milletler Cemiyeti’nde Afganistan’dan övgüyle söz etmiştir. Aras, Afganistan’ın hiçbir devlet ile kavgasının olmadığını, en son İran’la olan hudut meselesini Türkiye’nin hakemliği ile hallettiğini anlatmıştır (Şimşir, 2019, s. 289-290).

Afganistan’ın Milletler Cemiyeti’ne üyeliği Türk ve uluslararası basınla ilgiyle takip edilmiştir. 27 Eylül 1934 tarihinde Times gazetesinde çıkan ve Hâkimiyeti Milliye Gazetesi’nde yayımlanan Robert Byron imzalı bir makalede “*Afganistan’ın Milletler Cemiyeti’ne girebilmesi için Hindistan, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Çin, İran ve Irak lehine oy kullanmışlardır. Yeni Kral’ın Amanullah Han gibi muvaffakiyetsiz çarelere başvurmaktan ziyade, kabileleri barıştırmış ve iç siyaseti güveni sağlamıştır. Bunun yanında yeni kral ticareti güven altına alarak (Milli bir banka ve milli bir ticaret şirketi) Afganistan’ı terakki yoluna sokmuşlardır*” değerlendirilmesi yapılarak Zahir Şah’ın her alandaki reform çalışmaları takdir edilmiştir (Akbaba, 2018, s. 104).

Afganistan'ın Milletler Cemiyetine üye olmasını Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk Cumhuriyet Halk Partisi 4. Büyük Kurultay'ında, Parti Umumi Reisi sıfatıyla 9 Mayıs 1935'te yaptığı konuşmasında: *“Afgan devletinin ulusal sosyetesine girişini selamlamakla bahtiyar olduk. Bu kardeş ulus ile dostluk bağlarımız mutlu bir surette ilerlemektedir”* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur (Şahin, 2015, s. 88). Bu gelişme sonrası 1 Mart 1935'te Atatürk cumhurbaşkanlığına yeniden seçildikten sonra, Afganistan Kralı Zahir Şah'a *“Büyük ve Aziz Dost”* hitabıyla başlayıp bitirdiği telgrafında seçim sürecinden bahsetmiş ve her iki devlete de hayırlar getirmesini temenni etmiştir. Zahir Şah'ın bu telgrafa verdiği cevapta; *“Zatı Devletlerinin tekrar intihabınız vesilesiyle dostane tebriklerimi ve Yüksek kardeşimin Türk ulusunun saadet ve terakkisi hakkındaki emellerinin tahakkuku için olan temennilerini arz ederim”* şeklinde ifadelerini bildirmiştir (Şimşir, 2019, s. 295) Muhammed Zahir Şah döneminde iki dost ülke arasında yaşanan diplomatik ve üst düzey ziyaretler Türkiye Afganistan ilişkilerinin daha iyiye gittiğini göstermektedir. Özellikle Afganistan'ın Milletler Cemiyeti üyeliği yönündeki göstermiş olduğu çabalar ve Afganistan'ın çıkarlarını korumuş olması bu durumun en büyük göstergesidir.

2.3. Afganistan ve Sâdâbat Paktı

Türkiye, İtalya'nın Balkanlarda ve Asya'da yayılma emellerinden kuşku duymaya başlamıştır. Özellikle 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerinde, Türkiye, İran ve Irak, 2 Ekim 1935 tarihinde Cenevre'de bir saldırmazlık paktı parafe etmişlerdir (Şimşir, 2019, s. 328). Bölgede güvenliği sağlamak ve ilgili devletler arasında işbirliğini artırmak hedefiyle başlatılan bu sürece Türkiye'nin çabaları sonucunda Afganistan da katılmıştır. Bölgede artan güvenlik endişeleri her dört ülke arasında işbirliğini zorunlu kılmıştır. Fakat Irak, İran ve Afganistan'ın kendi aralarındaki sınır sorunları söz konusu devletlerin bir antlaşma zemininde bir araya gelmesine engel oluşturmuştur. Bu noktada Türkiye'nin üç devletle de iyi münasebetler içerisinde olması ve bu devletlerin güvenini kazanması, onu söz konusu devletler arasındaki sorunların çözülmesinde ara bulucu konumuna getirmiştir (Şahin, 2015, s. 87).

Türkiye, İran ile Afganistan arasında sınır sorununun çözümünde, her iki ülkenin de daveti dolayısıyla hakemlik yapmıştır. İki komşu ülke arasındaki sınır sorunu 1935 yılında çözülmüştür (Şimşir, 2019, s. 83). Ancak bu antlaşmanın imzalanması, Irak'ın İran ile olan sınır ihtilafından kaynaklanan tutu-

mu dolayısıyla gecikmiştir. Türkiye, mevzii bahis sorunun çözüme bağlanması amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu arada Afganistan, Suudi Arabistan'ın Milletler Cemiyetine üye olmadığını vurgulayarak Suudi Arabistan'ın pakta katılmasına karşı çıkmıştır (Cengiz, 2003, s. 41). Yürütülen yoğun diplomatik faaliyetler sonucunda 4 Temmuz 1937 tarihinde taraflar arasında imzalanan antlaşma ile Irak-İran sınır hattı sorunu çözülmüştür (Çelik, 2018, s. 93-107). İran-Afganistan sınır sorununun halledilmesi sonrasında Irak-İran sınırının da belirlenmesi, söz konusu devletlerin antlaşma zemininde bir araya gelmesini sağlamış ve böylece Sâdâbat Paktı'nın önü açılmıştır.

Atatürk'ün, Türkiye'nin sınırlarını güvence altına almaya yönelik girişimleri sonuç vermiş ve Ortadoğu'da barışa katkı sağlamak adına Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937 tarihinde, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Afganistan Dışişleri Bakanı Faiz Muhammed Han, İran Dışişleri Bakanı Samyi ve Irak Dışişleri Bakanı Naci El Asil tarafından Tahran'da Sâdâbat Sarayı'nda Sâdâbat Paktı imzalanmıştır. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya temsilcileri de imza töreninde katılmışlardır (Şimşir, 2019, s. 334; Ortaylı, 2020). Beş yıl sürecek bu Pakt taraflar arasındaki işbirliği güçlendirmeyi hedeflemiştir. Söz konusu pakt ile kurucu ülkeler Milletler Cemiyeti'ne ve 27 Ağustos 1928 tarihli Briand-Kellog Paktı'na bağlı kalmayı, birbirlerinin içişlerine müdahale etmemeyi, hudutlarına saygı göstermeyi, birbirlerine karşı herhangi bir saldırıda bulunmamayı ve saldırı amacı güden hiçbir siyasal kombinasyona iştirak etmemeyi taahhüt etmişlerdir (Sâdâbat Paktı, 25 Haziran 1938). Bazı araştırmacılar bu paktla kurucu ülkelerin I. Dünya savaşı sonrasında Avrupa'da güçlenmeye başlayan Faşizm ve Nazizm hareketlenmeleri ve onların yayılmacı politikalarına karşı bir caydırıcı blok oluşturmayı amaçladığını yazmaktadır. Afganistanlı araştırmacı Abdulkayum Sejjadi, ABD ve İngiltere'nin destekleriyle oluşturulan paktın asıl amacının Ortadoğu bölgesinde Komünizm nüfuzuna karşı bir blok kurmak olduğunu belirtmektedir (Sajjadi, 2018, s. 169).

Buna karşı bazı araştırmacılar, her dört ülkenin aralarındaki hudut anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturarak işbirliğini benimsediklerine işaret etmektedirler. Bu arada geleneksel tarafsızlık dış politikasını benimseyen Afganistan giderek yalnızlaştığından dolayı Sâdâbat Pakt'ına katılarak, komşu ve bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeyi ve özellikle ekonomik anlamda destek almayı hedeflemiştir (Sajjadi, 2018, s. 169). Türkiye'nin bu süreçte uyguladığı

etkin dış politikası, uluslararası kamuoyunda saygınlığını artırmıştır. Pakt 2. Dũnya Savaş'ının patlak vermesiyle birlikte askıya alınmış ve 1979'da Humeyni hũkũmeti paktan çekildiğini bildirmesiyle Sâadâbat Paktı yũrũrlũkten kalkmıştır (Bilgin, 2016, s. 33-44; Ortaylı, 2020).

2.4. Mustafa Kemal Atatũrk'ũn Vefatının Afganistan'daki Akisleri

Afganistan-Tũrkiye dostluk bağları 1938 yılına gelindiğinde iyice kũkleřmiřtir. Yirmi yıla yaklaşan sũre içinde Afganistan'da krallar değişmiş, hanedan değişmiş, hũkũmetler değişmiştir; fakat Tũrkiye'nin Afganistan'a yũnelik takip ettiği politikası değişmemiş ve kesintiye uğramamıştır. Öte yanda Afganistan'daki hemen hemen tũm yũneticiler Atatũrk Tũrkiye'sine inanmış ve ilham almışlardır (şimşir, 2019, s. 379). Afganistan ve Tũrkiye arsında 31 Aralık 1937'de "25 Mayıs 1928 tarihli Tũrkiye- Afganistan Dostluk ve İşbirliği antlaşmasının 10 yıl daha uzatılması" için bir protokol imzalamışlardır. Ardından Dostluk Antlaşması 22 Haziran 1938'de TBMM tarafından onaylanmıştır. Bũylece antlaşmanın gereği olarak Afganistan'a yapılan askeri ve teknik yardımların devamı sağlanmıştır. Zahir şah, 19 Ekim 1938'de Atatũrk'ũn hastalığı sebebiyle "*Acil şifalar dilediği*" telgrafını... aynı zamanda kardeş Tũrk halkına saadetler dilerim" dilekleriyle bitirmiştir. Ayrıca 28 Ekim 1938'de Atatũrk'e gũnderdiđi telgrafla Tũrkiye'nin Cumhuriyet Bayramını kutlamıştır. İki gũn sonra 30 Ekim 1938'de Atatũrk Afgan Kralı'na "*Temenni ve tebriklerinden dolayı Majestelerine hararetle teřekkũr eder ve şahsi saadetleriyle Afganistan'ın yũkselmesi ve refahı hakkındaki en samimi temennilerimi arz ederim*" diyerek teřekkũr cevabı gũndermiřtir. Zahir şah ve Atatũrk arasında son mesajlaşmadan on gũn sonra 10 Kasım 1938'de Atatũrk hayata gũzlerini yummuştur (şahin, 2015, s. 95-96).

Afganistan-Tũrkiye arasındaki dostane ilişkilerin en bũyũk mimarlarından olan Mustafa Kemal Atatũrk'ũn 1938 yılındaki vefatı, Afganistan'da geniş yankı uyandırmıştır. Zahir şah, mektuplaşmalarında dostum diye hitap ettiği Atatũrk'ũn ۆlũm haberini duyar duymaz Tũrkiye'ye bir telgraf gũndererek ۆzũntũlerini dile getirmiştir. Atatũrk'ũn ۆlũmũ yalnızca Afganistan devlet erkânında değil aynı zamanda Afgan halkında da derin ۆzũntũler yaratmış ve Afganistan matem havasına bũrũnmũřtũr (şimşir: 2019, s. 384-385) Afganistan'ın hemen hemen bũtũn ۆst dũzey idarecileri Tũrkiye'nin Kabil Bũyũkeliliđi'nde bulunarak, başsağlığı ve ۆzũntũlerini bildirmişlerdir (şimşir, 2019, s. 385-386).

Bu arada Afganistan, Atatũrk'ũn vefatı dolayısıyla bir haftalık resmi ulusal yas ilan eden ve ۆlke çapında bayrakları yarıya indiren tek olmuştur (Ertuğ-

rul, 2021). Başsağlığı dileklerinde bulunan Afgan hükümeti, yine M. Kemal Atatürk'ün Ankara'daki defin törenine katılan Zahir Şah'ın amcası ve Afganistan'ın Paris Büyükelçisi Mareşal Şah Veli Han, Afganistan'ın Ankara Büyükelçisi Sultan Ahmed Han ve Afganistan'ın Paris Büyükelçiliği Müsteşarı İslam Bey Han tarafından temsil edilmiştir. Bunun yanı sıra Afganistan'ın Sabık Kralı Amanullah Han da oğlu ile birlikte Türkiye'ye gelerek İstanbul'daki törene katılmış ve ardından Ankara'ya gelerek M. Kemal Atatürk'ü geçici kabrinde ziyaret etmiştir. Amanullah Han bu anı ve hüznünü "*Büyük arkadaşımın tabutu huzurunda durdum, eğildim ve ağladım*" ifadeleri ile dile getirmiştir (Akbaba, 2018, s. 108).

Türkiye ve Atatürk'ün reformlarından etkilenip modernleşme girişimlerinde bulunan Afganistan, Atatürk tarafından her zaman hak ettiği değeri ve ilgiyi görmüştür. Sonraki dönemlerde Afganistan-Türkiye ilişkileri gelişerek devam etmiştir. Bilhassa 2001 sonrası dönemde Türkiye'nin Afganistan'da Atatürk dönemine benzer kalkınma yardımları yaptığı görülmektedir.

2.5. Atatürk Sonrası Dönemde İki Ülke İlişkileri

Atatürk'ün ölümü üzerine, Afgan-Türk ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Zahir Şah 11 Kasım 1938'de TBMM tarafından Türkiye'nin yeni Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'yü bir telgrafla kutlamış, Afganistan ve Türkiye arasındaki samimi ilişkilerin gelişerek idame etmesini arzu etmiştir. Ocak 1939'da Afganistan Dışişleri eski Bakanı Feyz Muhammed Han Ankara Büyükelçiliğine görevlendirilmiştir. Feyz Muhammed Han Ocak 1936'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüştür. 7 Ocak 1936'da Başbakan İnönü Ankara'da bulunan Afgan Dışişleri Bakanı Feyz Muhammed Han şerefine ziyafet vermiştir. Feyz Muhammed Han'ın 12 yıllık görevi sırasında iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur (Şimşir, 2019, s. 303).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Afganistan'ın ihtiyatla sürdürdüğü kalkınma çalışmalarına destek vermiştir. Bu kapsamda Türkiye'den Afganistan'a giden birçok askeri uzman, doktor, profesör, ülkenin eğitim, askeri ve sağlık altyapısı çalışmalarına ciddi katkı sağlamıştır (Akbaş, 2018, s. 123). Afganistan tıpkı Türkiye gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında tüm baskılara rağmen tarafsızlık politikasını benimsemiş ve savaş boyunca bu politikayı başarılı bir şekilde yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çoğu ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Söz konusu değişikliklerden biri,

Zahir Şah döneminde Başbakanlık görevine başlayan Türk dostu olarak bilinen Haşim Han'ın 1946 yılında vazifesinden ayrılıp yerine kardeşi Şah Mahmud'un hükümet başına getirilmesidir (Misbahzada, 2009, s. 106). Şah Mahmut, sert ve halkın tepkisini çeken uygulamalarıyla bilinen kardeşi Haşim Han'ın aksine bazı uygulamaları hafifletmeye ve halkın tepkisini çekecek hareketlerden özenle kaçınmaya çalışmıştır (Tenin, 2005, s. 84; Batoor, 2018, s. 13-33).

Şah Mahamud, halkın güvenini kazanmak ve çağdaşlaşma amacıyla atılacak adımların uygulamaya geçebilmesi için bazı önemli girişimlerde bulunmuştur. İfade özgürlüğü, medya, basın özgürlüğü ve siyasi partilerin serbest şekilde faaliyet göstermelerine izin verilmesi yönünde atılan adımlar şeklinde açıklanabilir (Tenin, 2005, s. 84). Bunların yanı sıra kardeşi tarafından hapse atılan muhalifleri serbest bırakmış ve sürgünde bulunan aydınların birçoğunu ülkeye dönmesine izin vermiştir. Söz konusu dönemde atılan reformlar sayesinde Afganistan halkı kendi görüş ve düşüncelerini devlete karşı açıkça beyan edebilme hakkına sahip olduğu için demokrasi dönemi olarak adlandırılmaktadır (Burgan, 2009, s. 21). Bu reformlarla birlikte parlamentoda bulunan muhafazakâr ve tahsili olmayan meclis üyelerinin yerini yurt dışı özellikle batıda eğitim gören genç aydınlar almışlardır (Tenin, 2005, s. 84; Batoor, 2018, s. 13-33).

Öte yandan Başbakan Mahmud Han, diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirirken Afganistan-Türkiye ilişkilerine de önem vermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Afganistan Büyükelçisi Memduh Şevket ve Başbakan Mahmut Han arasında dostluk ilişkileri oluşmuş ve sık sık görüşerek Afganistan'daki gelişmelerle ilgili fikir alışverişinde bulunmuşlardır (Yıldız, 2013, s. 183-212).

1953'te Mahmud Han'ın yerine Başbakanlık görevine Kral Zahir Şah'ın kuzeni ve kayınbiraderi Davut Han atanmıştır. Fransa'da eğitim alan Davut Han, 1931 yılında orduya katılmış ve 1947 yılına kadar çeşitli rütbelerde görev yapmıştır (Sultani, 2019, s. 40). Davut Han'ın kabinesine Türkiye'de askeri eğitim görmüş Abdulmalik Abdurahimzay Maliye Bakanı olarak görev almıştır (İkram, 86). Davut Han, bir yandan ülke ekonomisinin kalkınması için faydalı projelere imza atarken, diğer taraftan çağdaş düşünenler üzerine baskılar yapmış ve polisi bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu dönemde yürütülen bazı ekonomik projeler sayesinde ülke ekonomik durumu düzelmiştir; fakat Peştunistan konusunda Pakistan ile çatışmaya girince ekonomik durum tekrar bozulmuştur (İrfani, 2016; Sultani, 2019, s. 40).

Türkiye, bu dönemde de geleneksel olarak Afganistan'a olan desteğini devam ettirmiştir. Fakat İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı dönemi iki ülke arasın-

daki üst düzey ilişkilerin en az yaşandığı bir dönem olmuştur.

2.6. Peştunistan Sorunu ve Türkiye'nin Ara Buluculuk Çalışmaları

Şah Mahmud'un başbakanlık dönemindeki dış politikada öne çıkan en önemli konu Pakistan'ın bölgede bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması ve buna bağlı olarak Peştunistan ve sınır anlaşmazlığıdır. Pakistan'ın kuruluşundan öncesine uzanan hudut ihtilafı ve Peştunistan meselesi Pakistan devletinin kurulması ile Afganistan'da Şah Mahmud dönemi dış politikasında yeni boyutlar kazanmıştır (Sajjadi, 2018, s. 170). Babür Şah hâkimiyeti dönemine kadar uzanan Peştunistan meselesi bilhassa 1880'lerde Rusların Orta Asya ve Oxus Nehri'ne doğru ilerlemesi İngilizlerin kaygılarına yol açmıştır. 1893'e gelindiğinde sınır bölgesindeki kabilelerin İngilizlere karşı artan ayaklanmaları neticesinde, İngiliz yönetimi Afganistan ile arasındaki resmi sınırların oluşturulması sonucuna varmış ve Afganistan Devleti ile 1893 yılında imzalamıştır (Omrani, 2009, s. 177-195). İngiltere'nin sömürgesi Hindistan'dan çekilme kararı alması Afganistan'ı sınır sorunu ile karşı karşıya getirmiştir (Andishmand, 2007, s. 21).

1947'de bölgede gerçekleştirilen referandumla birlikte %52 oy oranı ile Peştunlar Müslüman oldukları için Pakistan'a katılmayı seçmişlerdir. Gerçekleştirilen referandumda, Peştunlara Afganistan'a katılma veya bağımsızlık hakkı tanınmamıştır. Afganistan yetkililerine göre bu referandum sağlıklı olmamakla birlikte tüm Peştunların katılımı da sağlanamamıştır (Andishmand, 2007, s. 26). Bu gelişmelerin üzerine Afganistan hükümeti Kabil İngiliz Büyükelçiliği'ne resmi bir yazı yazarak Durand Hattı'nın diğer tarafında kalan Afgan kabilelerini bağımsızlık hakkı tanınması talebinde bulunmuş fakat Afgan hükümetinin bu talebi İngilizler tarafından reddedilmiştir. İngiliz yönetimi Afgan hükümetine cevap olarak; 1893 yılında belirlenen Duran Hattı'nın Afganistan tarafından kabul edildiğini, söz konusu sınırın Afganistan-Pakistan arasında uluslararası kamuoyu tarafından da kabul edildiğini ifade etmiştir (Andishmand, 2007, s. 26). Kendisi de Peştun olan dönemin Başbakanı Şah Mahmud kabileci bağları nedeniyle Durand'ın Pakistan'a bırakılmasından rahatsızlık duymaya başlamış ve Peştun milliyetçiliğinde ısrar ederek bir takım politikalar geliştirmiştir. Afganistan hükümeti Pakistan'a baskı yapma hedefiyle söz konusu meseleyi devamlı gündemde tutmaya çalışmıştır. Afgan Hükümet'i bu çerçevede 30 Eylül 1947 yılında Pakistan'ın BM üyeliğine karşı oy kullanmıştır. Afganistan, kendisine ait toprakların Pakistan'a bırakılmasını gerekçe göstermiştir. Pakistan Afganistan'ın bu tutumuna karşı tepki olarak Afganistan için hayati önem taşıyan transit

yolunu kapatmıştır. Afganistan, Pakistan'a karşı menfi oy kullanmasıyla Müslüman bir ülkenin BM üyeliğine karşı çıkan ülke olarak ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Afganistan'ın Pakistan'a karşı sergilediği tutum dolayısıyla diğer ülkelerin baskılarına maruz kalmış ve uzun sürmeden menfi oyunu geri çekerek Pakistan'ı resmi olarak tanımıştır (Burget, 2013, s. 60-67; Andishmand, 2007, s. 26). Afganistan'ın Pakistan'ı tanımmasının ardından iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır. Bununla beraber Afganistan-Pakistan arasındaki ihtilaf iki süper güç arasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere batı ülkeleri bu süreçte Pakistan'ın yanında yer alırken, Sovyetler Birliği ve onun müttefikleri ise Afganistan'ın yanında yer almışlardır. Böylece Afganistan bir kez daha Doğu ile Batı blokları arasındaki çıkar mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçte Batı bloğundan destek alamayan Afganistan Sovyetler Birliği'ne yakın durmuştur (Burget, 2013, s. 60-67).

Buna karşı Pakistan ABD'nin desteğiyle Eylül 1954'te Pakistan Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütüne (SEATO) veya Manila Paketi'ne katılmıştır. Pakistan, komünizmin yayılmasını önlemek hedefiyle kurulan bu pakta katılmasıyla Batı bloğunun bölgedeki önemli ittifakı haline gelmiştir (Temiz, 2019, s. 285-302). Ardından 1955'te Pakistan Irak'ın çekilmesine kadar Bağdat Paketi olarak bilinen ve ABD, Birleşik Krallık, Türkiye, Irak ve İran'ın da bulunduğu Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO)'ya katılmıştır. Görüldüğü gibi Afganistan tarafından Peştunistan meselesinin devamlı gündeme getirilmesi ve bu süreçte Sovyetler Birliği'ne yönelmesi Pakistan'ın batı tarafına kayma sürecini hızlandırmıştır (Sajjadi, 2018, s. 178). Bu arada Afganistan ve Pakistan arasındaki gerginliğin artmasıyla birlikte Afganistan, Sovyetler Birliğinin de etkisi altında Pakistan'ın ezeli düşmanı Hindistan ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönemde Afganistan'ın ABD yönetimi tarafından dışlanması yanı sıra Pakistan'a büyük askeri yardımların yapılması, Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne yakınlaşma sürecini hızlandırmıştır (İrfani, 2016). Mayıs 1953'te Kral Zahir Şah, Şah Muhmud'un yerine Davut Han'ı başbakanlık görevine getirmiştir. Davut Han döneminde Afganistan dış politikası Peştunistan meselesi üzerinde kurulmuştur. Bu meseleye her şeyden daha çok önem veren Davut Han, amacına ulaşmak için Peştun aşiretlerini Pakistan devletine karşı kışkırtmaktan çekinmemiştir (Andishman, 2007, s. 80). Afgan hükümetinin Peştun aşiretlerini desteklemesi 1961 yılında iki ülke arasında siyasi krize yol açmıştır. Pakistan, Afganistan Büyükelçiliği'ni kapatmıştır. Ardından Afganistan'ın da Pakistan'daki Büyükelçiliği'ni

kapatması ile iki ülke arasındaki diplomatik ve ticari ilişkiler kesilmiştir (Kakar,1991: 10). Bu arada ABD, Pakistan ile olan stratejik işbirliğinden dolayı iki ülke arasındaki gerilimi alevlendirerek ilişkilerin bozulmasını istemediğinden Davut Han'ın yardım teklifine olumsuz cevap vermiştir. ABD'nin Peştunistan sorununda Pakistan tezini savunması ile beraber Davut Han'ın yardım tekliflerine ilgisiz davranması, Afgan Hükûmeti'ni Sovyetler Birliğine yakınlaştırmıştır (Sejjadi, 2018: 181).

Bu gelişmeleri yakından takip eden Sovyetler Birliği, Kabil'deki büyükelçisi aracılığıyla Afganistan Hükûmet'ine her türlü desteğe hazır olduklarını iletmiştir. Başbakan Davut Han'ın bu teklife olumlu cevap vermesiyle birlikte iki devlet arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler başlamıştır (Andishman, 2007, s. 98; İrfani, 2016). Bu ziyaretlerin en önemlisi 1955 yılında SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikita Sergeyeviç Kruşçev ve Nikolay Bulganin'in başkent Kabil'e yaptığı ziyarettir. Ziyaret sırasında Rus heyeti Afganistan'ın Peştunistan politikasını desteklemiş ve Afganistan hükümeti ile 100 milyon dolarlık kredi antlaşması imzalamıştır (Andishmand: 2007, s. 98; İrfani, 2016). Hruşçev döneminde, Davut Han'ı Sovyetler yanında tutmak amacıyla yardımların devamı sağlanmıştır (Kakar,1978, s. 10).

Diğer taraftan Afganistan-Türkiye arasında 1955-1958 yılları arasında üst düzey ilişkilerde Afganistan-Pakistan arasındaki sınır ihtilafı dolayısıyla yoğunluk yaşanmıştır. Davut Han Sovyetler Birliği ile ilişkilerini üst düzeye çıkarırken Türkiye ile olan ilişkilerini de geliştirmeye ve özellikle Peştunistan ihtilafını çözüme kavuşturmak için Türkiye'nin desteğini almaya çalışmıştır. Bu amaçla 1955 yılı Temmuz ayında Afganistan Dışişleri Bakanı Naim Han, Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret esnasında Afgan Dışişleri Bakanı, Peştunistan sorunu dolayısıyla Afganistan-Pakistan arasında devam eden siyasi krizin çözümü için Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e ara buluculuk teklif etmiştir. Bunun üzerine Başbakan Menderes her iki ülke arasındaki ihtilafın giderilmesi için ara buluculuk teklifini kabul ettiğini açıklamıştır (Köçer, 2015, s. 419-436).

İki komşu ülke arasında hudut krizi devam ederken 27 Temmuz 1956'da Türkiye Başbakanı Adnan Menderes Peştunistan meselesi ve Afganistan'ın Bağdat Paktı'na katılması konusunu görüşmek için Kabil'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Kabil'de büyük coşkuyla karşılanan Başbakan Menderes, Afganistan-Pakistan arasında hudut ihtilafını Afganistan'ın, Bağdat Paktı'na iştirakine

engel oluşturduğundan hudut sorununun çözülmesine öncelik vermiştir (Yıldız, 2013, s. 183-212). Daha önce Afganistan-İran ve İran-İrak hudut anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturmuş olan Türkiye ara buluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin sorunun çözümüne yönelik iki ülkeye sunduğu önerilerinin Afganistan tarafından kabul edilmesine rağmen Pakistan tarafından kabul edilmemesi nedeniyle iki devlet arasındaki anlaşmazlık çözüme kavuşturulamamıştır. Tüm çalışmalara rağmen Afganistan Bağdat Paktı'nın dışında kalmıştır. Celal Bayar'ın ifadesiyle, Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Eisenhower'ın itirazı neticesinde Afganistan Bağdat Paktı'na alınmamıştır (Yıldız, 2013, s. 183-212). Ayrıca 18-24 Nisan 1955 yılında Endonezya'da söz konusu ihtilafı gidermek amacıyla Afganistan'ın katılımıyla bir konferans düzenlenmiş fakat bir sonuç çıkmamıştır (Şahin, 2015, s. 97). Davut Han hükümeti bu süreçte ABD'den istediği yardımları alamayınca Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir. Bu dönemde askeri ve güvenlik güçlerinin eğitimi başta olmak üzere, Sovyetler Birliğinden büyük miktarda modern silah ve diğer savaş teknolojilerini temin ederek ülkenin Sovyetlere bağımlılığını daha da genişletmiş ve derinleştirmiştir (Shahrani, 2018, s. 4). Sovyetler Birliğinin Afganistan'daki nüfuzunun giderek artması Ankara yönetimini endişelendirmiştir. Başbakan Menderes, Afgan Başbakanı Davut Han'ın Ankara ziyareti sırasında bu konudaki endişesini dile getirmiştir.

Başbakan Davut Han ve Dışişleri Bakanı Muhammed Naim Han Başbakan Menderes'in daveti üzerine 18 Nisan 1957'de Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Davut Han, Pakistan'a yaptıkları ziyarete ilişkin Menderes'le görüşerek, Peştunistan meselesini masaya yatırmak üzere Pakistan'a yapılan ziyaretin sonuçlarını bildirmiştir. Başbakan Menderes, *“Türkiye'nin iki ülke arasındaki sorunların giderilmesi noktasında her türlü gayreti sadakatle yerine getireceğinin sözünü”* vermiştir. Görüşmede Afganistan'ın Rusya yanlısı siyasetinden duyulan endişenin dile getirilmesi üzerine Davut Han; *“Afganistan tek taraflı bir siyaseti dinine, milli ananelerine ve rejimine aykırı bir ideolojiyi hiçbir zaman kabul etmeyeceğini muhterem Türk Başvekiline bir kere ifade etmek isterim”* ifadelerini kullanmıştır. Başbakan Menderes iki komşu ülke arasında devam eden ihtilafın yol açtığı olumsuzluklardan kaygı duyduğunu açıklayarak, söz konusu ihtilafın kısa zamanda çözümü mümkün olmadığından her iki ülkenin *“transit hakları ve diğer iktisadi konularda yoğunlaşması gerektiği”* önerisinde bulunmuştur (Şahin, 2018, s. 98-99).

Kral Muhammed Zahir Şah 26 Ağustos 1957’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın daveti üzerine Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Afgan Kralı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve diğer yetkililer tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Kral uçaktan iner inmez duygularını şu şekilde dile getirmiştir; “*İkinci vatanım bildiğim Türk toprağına ayak basmakla mesut ve müfthirim*”. (Kaya, 2019, s. 75). Zahir Şah Harp Okulunu ziyaret ederken “... *Harp Okulu, Afganistan ile Türkiye arasındaki yakınlık ve kardeşlik işbirliğinin değerli bir sembolüdür. Bizim birçok subaylarımız buradan feyiz almışlardır. Bu ziyaretimin hatırasını ebedi olarak muhafaza edeceğim. En son olarak bu müesseseyi yaratan ve yaşatanları tebrik ve hayranlıklarımı ifade ederim*” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Kral, 10 günlük Türkiye ziyareti sırasında Türk yetkililerle bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Afgan Kralı Muhammed Zahir Şah’ın Türkiye ziyaretine karşılık Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 15 kişilik bir heyetle birlikte 12 Eylül 1958’de Kabil’e 10 günlük ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Bayar, Kral Zahir Şah ve bakanlar tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır (Ertuğrul, 2021; Saray, 1987, s. 142). Ziyaret esnasında Celal Bayar Afganistan ve Pakistan arasında devam eden uzlaşının zorluğunu;

“Pakistan ile Afganistan arasında ara bulucu olarak maalesef pek bir şey yapamadık. Zira her iki taraf da kendi zaviyelerinden haklı olduklarını söylüyorlardı. Bu durumda taraflara diyebilecek bir sözüm kalmıyordu. Onun için, bir nevi mavi boncuk dağıtır gibi, her iki taraf da haklılığını söyleyerek teskin etmeye çalıştık. Fakat bu kolay olmuyordu. Mesela Eyüp Han, henüz ordu kumandanı iken Türkiye’ye geldiğinde bu meseleyi yeniden kendisine açıp gördüm. Bana, kendisinin de Peştü olduğunu, Pakistan’ın Peştü problemi yaratan Afganistan’ın isteklerine müspet cevap vermesinin mümkün olmadığını, şayet böyle bir şey olursa bunun Pakistan’ın parçalanması manasına geleceğini, buna da hiç kimsenin razı olamayacağını söyledi. Maalesef bu ihtilaf, hayli çok güç bir mesele idi.” sözleriyle ifade etmiştir (Saray, 1987, s. 142).

Bu dönemde Afganistan, Peştunistan meselesi ve diğer meselelerde de yanında olan ve kendisini yalnız bırakmayan Türkiye’nin yanında olmuş ve sorunların çözümü için elinden gelen çabayı göstermiştir. Kabil yönetimi, 1955’li yıllarda Kıbrıs sorunu için Taksim tezini desteklemiş Türklere eşit haklar tanınması ve self determinasyon takibi yapılmasını istemiştir. Afganistan, Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye Hükümet’inden yana net bir tavır sergilemiş ve

Türkiye'nin yanında olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Kabil yönetimi, Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye silah satma konusunda Türkiye'nin endişelerini de Sovyet yetkililere iletmiştir (Akter, 2021). Netice itibariyle Türkiye, Afganistan'ın komşularıyla olan sorunlarının çözüme kavuşturulması konusunda her zaman aktif rol oynamıştır. Türkiye, Afganistan'ı Sovyet etkisinden kurtarmak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Fakat ABD'nin, Afganistan'ın Bağdat Pak-tı'na katılmasına karşı çıkmasının yanında Afgan Hükümeti'nin yardım taleplerine ilgisiz kalması bu ülkeyi Sovyet nüfuzu altına itmiştir.

Türkiye, Soğuk Savaş Dönemi'nde özellikle NATO'ya girmesi ile Afganistan'a farklı bir pencereden baksa da, bu ülkeye olan yardımlarını sürdürmüştür. 1960'lı yıllarda Afgan subaylarının Türkiye'de eğitim almaları sağlanmıştır. Fakat Türkiye'de askeri eğitim alan birçok Afgan subayının Moskova'da Harp Akademisi'ne gitmesi üzerine ABD, NATO sınırlarının Sovyetler Birliği'nin eline geçmesi gerekçesiyle Türkiye'nin Afgan subay eğitime son vermesini istemiştir. Bunun sonucunda Sovyetler Birliği'nin Afgan Ordusu'ndaki nüfuzu giderek artmıştır (Özdağ, 2012).

Peştunistan konusunda batıdan destek bulamayan Afganistan, 1960'lı ve 1970'li yıllarda tamamen Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale gelmiştir. Bu dönemde Afganistan Hükümeti'nin Sovyetler Birliği'ne yakın ilişkiler içerisinde olması Afganistan-Türkiye arasının açılmasına neden olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği yanlısı Davut Han'ın 17 Temmuz 1973'te bir darbe ile Zahir Şah'ın Krallığına son vermesinin ardından Afganistan-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Davut Han'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Afganistan giderek Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale gelmiştir. Neticede Afganistan 1979 yılında Sovyet işgaline maruz kalmıştır (Misbahzada, 2009, s. 147).

2.7. Türkiye'nin Afganistan'a Yardımları

Zahir Şah döneminde Afganistan'a gelen Türk uzmanları, eğitim ve sağlık alanlarında büyük katkılarda bulunmuşlardır. İki kardeş ülke arasında 5 Mayıs 1928'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın en önemli özelliği iki ülke arasında teknik yardımı ön görmesidir. Anlaşmanın dört ve beşinci maddeler gereği Türkiye Afganistan'a eğitim alanında yardım yapmayı taahhüt etmiştir (Şimşir, 2019, s. 357). Bu taahhütlerin en temel nedeni, Türkiye'nin Afganistan'ı her alanda ilerletmesi ve modernleştirmesidir. Ayrıca, Türkiye söz konusu yardımlarla, Afganistan'ı güçlü bir devlet mertebesine ulaştırarak, Hint ve Afgan coğrafyasındaki Rus, İngiliz ve Alman nüfuzunu kırmak istemiştir. Öte yan-

dan Afganistan'ın toplum yapısının bütünüyle radikal bir dini formasyona sahip olmaması ve devlet nezdinde reform ile Batılılaşma arayışı içerisinde bulunması, Türkiye'nin Afganistan'a yaptığı eğitim yardımlarının bir diğer gerekçesi olarak değerlendirilmektedir. Zahir Şah döneminde, eğitim ve öğretim alanında ilerlemeler kaydedilmiş ve Afganistan'ın Batılılaşma sürecinde eğitim-öğretim zemininin oturtulmasına katkı sağlanmıştır. Söz konusu dönemde Afganistan genelinde 627 yeni okul açılmıştır (Akbaş, 2018, s. 123; Anis, 2020). Zahir Şah döneminde, Kabil Üniversitesi bünyesinde tıp, edebiyat, hukuk, siyasî ilimler ve ilahiyat fakültelerinin yanı sıra ülkede yeni harp okulları ve kız liseleri vücut bulmuştur. Bu dönemde özellikle kadınlara ve kız öğrencilere kültürel manada büyük imkânlar sağlanmış ve öğrencilerin yurtdışına gönderilmesi yönünde maddi kolaylıklar sunulmuştur. Ayrıca bu dönemde ülke genelinde okuma yazması olmayan yetişkinler için okuma yazma kursları faaliyete başlamıştır (Akbaş, 2018, s. 123; Anis, 2020).

Yeni anayasa ile birlikte okullar, ilkokuldan üniversiteye kadar ücretsiz hizmet vermiş ve ilkokul-lise eğitimi mecburiyete tabi tutulmuştur. Nadir Şah döneminde eğitim dili Peştuca iken 1947 yılında yeni uygulamalarla ana dili Peştuca olmayanlar Farsça dilinde eğitim alabilme imkânı bulmuşlardır. Eğitimde sosyal devlet anlayışı ile hareket eden Zahir Şah, okulların ücretsiz olmasının yanı sıra öğrencilerin tüm ihtiyaçlarının devlet tarafından temin edilmesini sağlamıştır. Bu konuda bir teşvik unsuru meydana getirmiş ve üniversite öğrencilerinin seyahat edebilmesi amacı ile öğrencilere burs bağlatmıştır (Akbaş, 2018, s. 123; Anis, 2020). 1926-1930 yılları arasında zaman zaman Afgan öğrenciler Türkiye'ye getirilerek, eğitim olanaklarından faydalanmaları sağlanmış ve bu durum 1930 yılından itibaren istikrar kazanarak 1940 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Türkiye'nin Afganistan eğitimine yaptığı katkılar yalnızca bir boyutu ile ele alınmamış, bu konudaki istek ve arzuların neticesinde eğitim olanakları, gerek Türkiye'nin gerekse Afganistan'ın çabaları sonucu çeşitlendirilmiştir. Kimi zaman Afganistan'a uzmanlar gönderilerek bizzat Afganistan'da eğitim verilmiş kimi zaman ise Afganistan'da gelecek vadeden askeri ve sivil öğrenciler Türkiye'ye getirilerek burada burslu ve yatılı olarak okutulmuştur. Yine ayrıca Türkiye'ye getirilen öğrencilerin burada staj yaparak deneyim elde etmeleri ve Afganistan'a döndüklerinde göreve hazır bir hâl almaları sağlanmıştır (Akbaba, 2018, s. 124-125).

Afgan subayların Türkiye'deki eğitimleri için Türk Devleti de bir takım yasal çerçevede bazı çalışmalar yapmış ve her yıl elli Afgan subayın Türkiye'de

eğitilmesi ve staj sürecine dâhil edilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu bağlamda 1938’de on beş Afgan subayı Türkiye’ye gelmiş, maaşları da teğmen rütbesi üzerinden Savunma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Yine aynı tarihte Adana Maarif Lisesi’ni bitiren Abdülgani Harp Okulu’na alınmış ve yedi Afgan subay da staj görmek üzere orduya kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra 1941 ve 1942 yıllarında dokuz Türk öğretmen Afganistan’a giderek Askeri Liselerde görev almışlardır. Bu öğretmenler arasında bulunan Muhittin Sandıkçioğlu’nun görev süresi 1949 yılına, Gani Kuturman’ın ise 1950 yılına kadar uzatılmıştır ve yine tüm bunlara ek olarak Afganistan’a giderek Afgan ordusunda mızıkâ muallimliği yapan Recep Halit Özbay da Afgan hükümetinin takdirini kazanmış ve birçok askeri Afgan öğrenciyi mızıkâ mektebinden mezun etmiştir. Bunun yanı sıra Afgan Harbiye’si Mızıkâ Bاندosu teşkilatının oluşturulmasında katkıda bulunmuştur (Akbaba, 2018, s. 101).

Afgan Ordusunun olanaklarının iyileştirilmesi ve eğitilmesi konusunda oldukça hassas olan Türkiye, zaman zaman heyet şeklinde bu ülkeye askeri uzman göndermiş ders ya da çeşitli konferanslar vasıtası ile Afgan Ordusunun eğitilmesine olanak sağlamıştır. 1934 yılında Türkiye’den Kabil Devlet Üniversitesine bağlı Tıp Fakültesinde görev almak üzere Afganistan’a gelen Prof. Ömer Şevket Öncel, Afganistan’da ilk defa Eczacılık Okulu’nun açılmasını sağlamıştır. Öncel’in büyük çaba ve gayretleriyle kurulan bu okul ülkede büyük katkıları bulunan genç eczacıları yetiştirmiştir. Söz konusu okulda yerel öğretim görevlileri hariç 17 Türk Profesörü öğretim görevlisi olarak çalışmıştır (Anis, 2020). Bu dönemde Afganistan’da büyük hizmetleri bulunan diğer önemli isim ise Prof. Mehmet Ali Dağpınar’dır. Kabil’de Dışışleri Hukuk Müşaviri olarak görev yapan Dağpınar, söz konusu göreve ilaveten diğer devlet dairelerinin ve parlamentonun da danışmanlığını yapmıştır. Bu vesile ile muhtelif derece ve sıfattaki vazifelilerle yakından çalışmış ve önemli katkıları olmuştur.

Dağpınar, Afganistan’da reform çalışmalarını uygun bir biçimde yürütülmesi için ülke gerçeklerini etraflıca bilen ve dış dünyanın meselelerine ve gidişatına vakıf bir idareciler kadrosuna ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Dağpınar, bu kadroyu ancak Türk Mülkiye’sine benzer bir müessesse yetiştirebileceğini düşünmüş ve teşebbüse geçmiştir. Dağpınar, düşüncelerini Türkiye Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal aracılığıyla dönemin Başbakanı Haşim Han’a iletmiştir. Bunun üzerine Haşim Han ilgili Maarif yetkililerini ve bazı vezirleri toplayarak Dağpınar’ın düşüncelerini dinledikten sonra tereddüt etmeden

müesseseyi kurması için tam yetki vermiştir. Müessese Kabil Siyasal Bilgiler Fakültesi adı ile Haşim Han'ın fermanı üzerine 9 Haziran 1938 tarihinde kurulmuştur. Dağpınar, fakültenin kurucu dekanı sıfatıyla çalışmaya başlamıştır (Dağpınar, 2002, s. 175-182). Görüldüğü gibi Türkiye ile Afganistan arasındaki eğitim ve kültür alışverişinin en yoğun dönemini Kral Zahir Şah döneminde yaşamıştır. Türkiye'nin Afganistan'a yaptığı karşılıksız yardımlarından dolayı bugün Afganistan halkı Türkiye'ye sempati ile bakmakta ve kardeşlik duyguları beslemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ortak tarihe ve kültürel bağlara sahip Afganistan-Türkiye ilişkileri 1 Mart 1921'de Dostluk Anlaşması'nın imzalanması ile başlamıştır. Afganistan, Türkiye'yi her zaman kardeş ülke olarak görmüş ve dış politikasında önemli yer vermiştir. Aynı şekilde Afganistan da Türk dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Kral Zahir Şah, dostum diye hitap ettiği Atatürk ile yakın ilişki kurmuştur. Türkiye, Zahir Şah döneminde Afganistan'ı bölge ve uluslararası arenada desteklemesinin yanında sağlık ve eğitim uzmanlarını Afganistan'a göndererek ülkenin kalkınmasına ciddi katkılarda bulunmuştur. Bu dönemde Kabil Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesör Dağpınar ve değerli meslek arkadaşları tarafından kurulmuştur. Ayrıca Afganistan'da ilk defa eczacılık okulu Türk sağlık uzmanları tarafından açılmıştır. Türk askeri uzmanları Afgan Ordusu'nun gelişmesi ve eğitilmesi için büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Söz konusu uzmanların Afganistan'a gitmesi ile Afganistan-Türkiye arasında kültürel ve siyasi etkileşim de artmıştır.

Bu dönemde Afganistan-İran arasında yıllarca ihtilaf konusu olan Musaabad Sınırı Türkiye'nin hakemliği ile halledilmiştir. Buna ek olarak, Türkiye, Afganistan'ın Milletler Cemiyetine üye olması için de destek vermiştir. Afganistan-İran arasındaki sınır ihtilafının Fahrettin Altay'ın çabaları sonucunda halledilmesi, söz konusu devletlerin ortak hareket etmesini sağlamış ve 1937 yılında Sâdâbat Paktının imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Afganistan-Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin en büyük mimarlarından olan Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılındaki vefatı, Afganistan'da geniş yankı uyandırmıştır ve ülkede bir hafta yas ilan edilmiş ve bayraklar yarıya indirilmiştir.

Atatürk sonrası dönemde iki ülke ilişkileri olumlu bir seyir izlemiştir. İsmet İnönü döneminde Türkiye, Afganistan'a olan yardımlarını sürdürmüştür. Şah Mahmud döneminde Pakistan'ın yeni bir devlet olarak ortaya çıkması ve

buna bağlı olarak Peştunistan anlaşmazlığı iki ũlkeyi savaş eşiğine kadar gŦtŦrmüřtŦr. Bu dönemde Peştunistan meselesi dolayısıyla Afganistan TŦrkiye arasındaki ũst dŦzey ziyaretlerde yoğunluk yaşanmıştır. Afganistan'ın Peştunistan sorunu ile ilgili ara buluculuk teklifi ũzerine TŦrkiye kabul etmiştir. DŦnemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes sŦz konusu mesele ile ũzellikle ilgilenmiş fakat TŦrkiye'nin başlattığı uzlaşma çabaları Pakistan'ın uzlaşma tekliflerini kabul etmemesi nedeniyle sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte ABD'nin Afganistan'ın yardım taleplerine sıcak bakmaması ve Peştunistan konusunda Pakistan'dan yana tavır takınması Afganistan'ın Sovyetler Birliği'ne kaymasına yol açmıştır. Soğuk Savaş DŦnemi'nde Afganistan ve TŦrkiye'nin farklı bloklarda yer alması iki ũlke arasını açmıştır. İki ũlke ilişkileri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ile kurulan Burhanidin Rabbani hŦkŦmeti dŦneminde başlamıştır. Fakat iç savaş sonrası iktidara gelen Taliban dŦneminde iki ũlke arasındaki ilişkiler kopmuştur.

2001'de Taliban HŦkŦmet'inin devrilmesi ile Afganistan-TŦrkiye ilişkilerinde yeni dŦnem başlamıştır. Yeni dŦnemde TŦrkiye, NATO ũyesi olarak Afganistan'a yŦnelik geliştirdiği politikalar ve TİKA aracılığıyla yŦrŦttŦęŦ altyapı çalışmaları dolayısıyla ũlkedeki gŦrŦnŦrlŦęŦnŦ arttırmıştır. TŦrkiye, NATO çerçevesinde Afganistan'ın imar faaliyetleri, bŦlgesel ve kŦresel terŦr gibi birçok konuda uluslararası ortamda yŦrŦtŦlen işbirliği içerisinde yer almaktadır. Afganistan'da iktidara gelen tŦm yŦneticiler TŦrkiye ile ilişkilerini geliştirmiş ve ũlkedeki çalışmalara rol ũstlenmesini istemiştir. 2001 sonrası dŦnemde TŦrkiye, alt yapı çalışmalarıyla birlikte Afganistan'da devam eden barış gŦrŦřme sŦrecine de bŦyŦk destek vermektedir. Bu bağlamda, Doha'daki barış sŦrecinin tıkanmasının ardından Afganistan hŦkŦmeti ve Taliban İstanbŦl SŦrecinin TŦrkiye ev sahipliğinde yapılmasına karar vermişlerdir. TŦrkiye, Pakistan'ın yanı sıra Afganistan hŦkŦmeti ve yerel aktŦrlerle yakın ilişkiler içerisinde olması dolayısıyla bu sŦrete etkin rol oynayabilme potansiyeline sahiptir. Fakat TŦrkiye'nin bŦlgede lider konumuna yŦkselmesi için kŦltŦrel faaliyetlerin artırılması, değişim programının uygulanması, eğitim bursunun artırılması, Afgan-TŦrk ũniversitesinin açılması, ortak bilimsel çalışma etkinliklerin dŦzenlenmesi, ekonomik alanlarda daha fazla yatırım yapılması yŦnŦnde uzun vadeli stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaba, T. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1932-1938)*. İstanbul: Hiper Yayınları.

Altay, F. (1970). *On Yıl Savaş 1912-22 ve Sonrası*. İstanbul: İnsel Yayınları.

Andishmand, M. A. (2007). *Ma Ve Pakistan*. Kabil: Payman Yayınları.

Azadbeg, K. (2001). *Afgan Türkistan'ı*, İstanbul: Turan Kültür Vkaflı Yayınları.

Batoor, Q.F. (2018). Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu. *ANASYA Dergisi*, 2(5), 13-33.

Bilgin, M. S. (2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. *Akademik Bakış*, 9(18), 33-44.

Blood, R. P. (2010). *Afghanistan: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.

Burgan, M. (2009). *Afghanistan*. ABD: Ourke Publishing.

Burget, F. A. (2013). Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı. *ORSAM*, 5(56), 60-67.

Cengiz, H. (2003). Sâdâbât Paktı'nın Türk Dış Siyasi Tarihi Açısından Önemi. *Irak Dosyası, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları*, 39.

Dağpınar, M. F. (2002). Afganistan'da Mülkiye. *Mülkiye Dergisi*, 26 (237), 175 – 182.

Erdal, İ. (2012). Atatürk Dönemi(1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Saadabad Paktı. *Karadeniz Araştırmaları*, (34), 77-88.

Faozi, F. (2018). Afganistan'da Yeni Açılan Türkoloji Bölümlerinin Türk ve Afganistan Kültüre Etkisi. *ASEAD*, 5(12), 772-780.

Farhang, M. M.S. (1992). *Afganistan Dar Panc Karn-e Ahir*. Meşhed: Dorekhsish Yayınları.

Kakar, H. (1978). The Fall Of The Afghan Monarchy İn 1973. *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge: Cambridge University Press, 2(9), 195-214.

Kaya, G. (2019). *Türkiye-Afganistan İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.

Köçer, M. (2015). Adnan Menderes'in Afganistan Ziyareti Ve Bu Ziyare-

tinin Türk Basımında Yansımaları. *Türkçe Çalışmaları*, 10(1), 419-436.

Küçük, E. (2018). Türkiye'nin Arabulucu Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği. *Tarih Okulu Dergisi*, 26, 307-333.

Lakzi, M. ve Asadullah, A. (2018) Nakşi Türkiye Dar Tayini Marzhayi Haveri Türkiye. *İslam ve İran Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 24, 212-230.

Misbahzada, S. M.B. (2009). *Tarihi Muhtasari Saiyasi Afganistan*. Maşhad: Marandiz Yayınları.

Omrani, B. (2009). The Durand Line: History Andproblems of The Afganistan-Pakistan Border. *Asian Affairs*, 40(2),177-195.

Palabıyık, M.S. (2010). Saadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramaları Açısından Bir İnceleme. *Ortadoğu Etütleri*, 2 (3), 147-179.

Qayumi, M. D. (2014). *Siyaseti Harici Afganistan Der Kibal Türkiye ve Tasir An Ber Hamkarihayi Mantıkay*. Tamanna, F. (Ed.)Siyaseti Harici Afganistan Der Spehri Hamkariy Hayi Mentikayi(ss. 41-58). Kabil: İhrarı Yayınları.

Runion, M. L. (2007). *The History of Afghanistan*. London: Greenwood Pressi.

Sajjadi, A. (2018). *Siyaseti Harici Afganistan*. Kabil: Vaje Yayınları.

Saray, M. (1987). *Afganistan Ve Türkler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Sarihan, Z. (2002). *Kurtuluş Savaşımız' da Türk -Afgan İlişkileri*. İstanbul: Analiz Basın Yayını.

Shahrani, M.N. (2018). *Modern Afghanistan: The Impact of 40 Years of War*. İndiana: Indiana University Press,

Sultani, M. S. (2019). *Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Şahin, A. (2010). Afganistan Raporu Ve Çözüm Stratejisi. *Güney Asya Stratejik Merkezi*.

Şahin, M. (2015). *Atatürk Dönemi ve Sonrası Türk-Afgan İlişkileri*. İstanbul: Tasam Yayınları.

Şimşir, B. N. (2019). *Atatürk ve Afganistan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tanin, Z. (2002). *Afganistan Der Karn-ı Bistim*. Tahran: Mohammad İbrahim Şeriatı Yayınları.

Ulusan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi- Öncesi ve Sonrası. *ÇTTAD*,(7), 16-17.

Ünal, A. (2009). *Geçmişten Günümüze Türk -Afgan İlişkileri*. Ankara: Genel Kurmay Yayınları.

İnternet

Akter, A. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türkiye Afganistan İlişkileri. Erişim Adresi: http://www.academia.edu/1470516/Demokrat_Parti_D%C3%B6nemi_T%C3%BCrkiye_Afganistan_%C4%B0li%C5%9Fkileri.

Anis. (2019). 40 Yıllık İktidarı Döneminde Zahir Şah'ın Yapmış Olduğu Faaliyetler. Anis Gazetesi, Erişim Tarihi: 09.2. 2021.Erişim Adresi: <http://dailies.gov.af/anis/>.

Anis, (2017). Zahir Şah Döneminde Eğitim. Anis Gazetesi, Erişim Adresi: <http://dailies.gov.af/anis/>.

Arwin, A. (2011). Parazu Furudi Rawabiti Tarikhi Afghanistan Ve Turkiye. Erişim Adresi: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/11/111101_k02-afghan-turkey-relations.

Burget, F.A. (2013).Afganistan'da Başlayan Yeni Dönemde Türkiye'nin Yeri. Erişim Adresi: <http://www.eskimeyendostlar.net/makale/afganistan-39da-baslayan-yeni-donemde-turkiye-39nin-yeri-fazil-ahmed-burget/4329>.

Çopur, İ. “Tarihte Türk-Afgan İlişkileri. Erişim Tarihi: 08.02. 2021. Erişim Adresi: <http://www.izzettincopur.com>.

Firdavs. (2018). Siyaseti Bitarafı Asri Zahirşahi. 8 Subh Gazetesi, Erişim Adresi: <https://8am.af>.

İrfani, M. Q. (2016). Sovyet İşgalinden 37 Yıl Sonra Afganistan Dış Politikası. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38435011adresinden>.

Ortaylı, İ. (2020). Yeni Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinliği: Sâdâbat Paktı. Hürriyet Gazetesi, Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/>.

Sâdâbat Paktı. (1938). Erişim Adresi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/35/C35011614.pdf> adresinden erişildi.

Subhekabul, (2020). Tika Az İdamayı Hamkariha Dar Afganistan Khabar Dad. Subhekabul Gazetesi, Erişim Adresi: <https://subhekabul.com>.

Özdağ, Ü. (2012). Afganistan'da Çok İşimiz Var. Erişim Adresi:<http://guneyturkistan.wordpress.com/2012/03/22/afganistanda-cok-isimizvar>.

Arda ARIKAN

FELİCİA HEMANS VE JAMES CLARENCE MANGAN'IN ŞİİRLERİNDE ABBASI DÖNEMİ VE BERMEKİLER

Fatih ÇELİK

ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI

Şarika BERBER

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ERMENİ İSYANLARI VE İSYANLARIN SİVAS ÖRNEĞİNDE ANADOLU COĞRAFYASINA ETKİSİ

Levent Efe ARLI

İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINA SANAT TARİHİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Eda TEKİN - Genç Osman İLHAN

ÇİZGİ ROMANLARIN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zabihullah DASHTİ

ZAHİR ŞAH DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ(1933-1973)

Bertuğ SAKIN - Çisem GÖÇMEN ÇETİNER - Reyyan AÇAOĞLU-ÖZDEMİR

YAPAY ZEKÂDA DİL, BİLİNÇ VE SUÇ OLGUSU

Mustafa YILMAZ

KOVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE'DEKİ KENTSEL YOKSULLUĞA ETKİLERİ

Hüseyin KAZAN - Aslı YÜKSELEN

GAZETELERİN BİRİNCİ SAYFALARININ TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Nimet SÖNMEZ OKULMUŞ

PERS YÖNETİM MEKANİZMASI VE MÖ. VI- IV. YÜZYILLARI ARASI DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Burak YILDIRIM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ANTROPOMORFİK YAKLAŞIMLAR

M. Akif KORKMAZ

KADIN TOPLAYICILIK KÜLTÜRÜ VE BULANCAK PAZARINDA KÖYLÜ KADINLARIN DOĞAL ÜRÜNLERİ

Ayten DOĞAN KESKİN

ÇOCUK HASTANELERİNDE KİTAPLARIN KULLANIMI

Abdussamed GEÇER

RESUL KÖSE, 1939 ERZİNCAN DEPREMİ: KAYIPLAR, ÇEVRE VİLAYETLERE ETKİLERİ, YURT İÇİ VE YURT DIŞINDAN YAPILAN YARDIMLAR, LİBRA YAYINCILIK, İSTANBUL, 2021, s. 310

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

